

feltartóztatva, végül megérkezik a pap és a kántor. Könnyfakasztó halotti prédikációra nincs szükség most, megdöbbenve, kétségbeesetten sir belül az egész falu. Halott, vagy szörnyű kinok között reménytelenül fetregő kis Lencik, Bálintok és Rózsák, vajjon ki a felelős értelmetlen szenvedésekért?

Aztán a jajveszékelő s egyre a koporsó felé kapkodó anyával, lassan, tempósan indult el a temetési menet, néhány másodpercre feltartóztatva a gyér szembejövőket. S lehet, a szemlélő volt hibás, hogy számára az uton leszegzett fővel ernyedten menetelő kis csoport a magyar falu sorsának szimbólumává lényegült, míg lágyhangsorú temetési énekük panaszos melódiája visszhangtalanul szertefoszlott a zöldelő halmok felett.

„VISSZA A TETT SZÍNHELYÉRE“

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

A „vissza a tett színhelyére“ nemcsak Dosztojevszkij figuráit és a kavargó tudatú bünözőket hajtja, hanem az élet derültebb vonatkozásai-ban szinte mindenkit. Így vágyakozik bizonyos korban a férfi ifjúsága színhelyeire, városok és utcák után, a légkörbe, melynek hűvösségét vagy izzását talán végleg magában hordozza. Ennek a kényszernek beteljesedése számomra ezuttal azzal a tanulsággal járt, hogy a valóság az emlékezésnél sokkalta szebb.

Fiatal életem egy gyönyörű esztendejét, talán a legszebbet köszönhetem Zürichnek. A romantika, a tanulás és a humanista eszmélkedés esztendeje volt az az év. A romantika elpárolgott, mint a Zürichbergről reggelente felszálló lilás köd. A tanulásnak néha hasznát vehetem. A humanizmus ellenben átvészelte bennem azokat az időket is, amikor osztályom igazi arcával való találkozásomban, osztályom eszményeivel együtt a humanizmust is faképnél véltem hagyni. És ma talán Zürichnek mondok köszönetet, Zwinglinek: Rotterdami Erasmus tanítványának, a leghumanistább reformátornak, akinek akaratos, változtató szellemével naponta találkoztam az egyetem falai között, — néki e késői köszönettel talán valóban tartozom is — hogy az emberi nem és a társadalom kisémmizettjeinek jobb jövőjében rendíthetetlenül hiszek.

Nem volnék őszinte, ha nem vallanám be magamnak, hogy akkor Zürichben az első nagy érzelmi megrendülések és az első férfiúi szenvedélykitörések a tóparti húsos virágú magnóliafák lombjai alatt értek s a Dolder erdős rejtekein.

Jól esik hát fürgén leugrani a vonat lépcsőjéről és este, ahogy érkezem, fölfutni az egyetemi uccára, becsengetni a ház kapuján, ahol egy évig laktam és ahol a manzard-szoba ablakán, zord napokon és kísérteties éjszakákon hó meg eső egyaránt beesett, becsengetni és megkérdeni, hogy a padlásszoba kiadó-e.

A háziasszony — Istenem, hogy megvénült — furcsálólág rázza őszbeborult, kontyos fejét, figyelő arcomat, valami különös, ismerős kifejezést vél rajta felfedezni, végül is ráncolt homlokkal becsukja előttem az ajtót:

— A manzardszoba nem kiadó.

Igen, a dolgok megváltoztak.

Reggel sietve, frissen indulok kedvenc tanárom lakására, nyakken-

dómet utközben kötöm meg, — éppúgy, mint amikor előadásra futottam. Enyhe szivdobogást érzék, kellemes izgalmat és türelmetlenül becsengetek. Idegen ember nyit ajtót.

— A professzor urral szeretnék beszélni, ha ugyan nem zavarom, de tudom már hat órákor talpon van, külföldről jöttem, biztosan fogad.

— A professzor ur már nem lakik itt.

Idegesen érdeklődöm:

— De hiszen öreg napjaira csak nem költözött el?

— A professzor úr két év halott, rokonsága Bonnban temettette el.

A nehéz tölgyfaajtó becsapódik előttem. Döngése a lépcsőházban, ahol annyiszor jártam fel és le, tanárom dolgozószobájába visszhangzik. Most látom csak meg az új, csillogó sárgaréz névjegytáblát: B. W. festékgyáros.

Néhány percig állok még ott a csukott ajtó előtt, míg föleszmélek.

Igen, a dolgok megváltoztak.

Csak a sötétzöld mohával beültetett rundó álmodozik változatlanul az ablak alatt és a kövek sem változtak és a svájci szokások, a csend és az éles levegő, a tisztaság és a zürichiek szögletessége.

Feleségemmel beülünk a sarki cukrászdába reggelizni.

— Nézd, abban a sarokban tanultam, rendezgettem jegyzeteimet.

A csokoládé és a kalács ize még ugyanaz. Mintha csak tegnap ettem volna belőle utoljára. Mint esti homályból hirtelen elősuhanó késett madarak, izek és szagok serege bukkan emlékezetem színére, izek és szagok, amiket csak itt Zürichben éreztem.

Feleségem óvatosan megkóstolja a kalácsot:

— Furcsa, — de jó.

Felnevetek.

— Min kacagsz?

Friss olvasmányunkra emlékeztetem: Proustra, aki megbocsájtathatatlanul, de utolérhetetlen gyönyörűséggel az emlékezést emelte a valóság fölé és egy csésze tea, egy sütemény köré a hangulatok, az érzelmek, az emlékezés különös, édes zuhatagait széles szimfóniákba araszította.

Ez a kalács, ez a csésze csokoládé, ez a békesség közöttünk és az ablakon túl, a szikrázó reggeli pára, ebből is lehet még költészet.

— Biztosan az lesz. Mesélni fogunk róla otthon, barátainknak és valahol „megírjuk“. Jobban érzem benne gondtalan ifjúságom illatos ízét, mint a tóparti lila-virágos magnóliafák esti leheben. Ez a kalács állt a professzor asztalán is. Ebből a cukrászdából hozta fel a kerek winterthuri cselédleány. E mellett a kalács mellett mesélt az öreg ur az *Ember Tragédiája* hamburgi, első Magyarországon túli előadásáról és szavalt hunyt szemmel egész oldalakat Madách művéből, kopogós német nyelven, minek szavait dallammal és zenével telítette áthevült hangja. Ez a kalács állt az asztalon, amikor messze hazulról, Zürichben Madáccal találkoztam...

Ott a sarokban, annál az asztalnál kerültem először személyes érintkezésbe az irodalommal.

Onnan irtam ismeretlen fiatal diákként levelet Kassák Lajosnak, aki postafordultával válaszolva nem felelt ugyan áhíthatos és naív kérdéseimre, de megkért, hogy lapja, a *Munka* számára szerezzek Zürichben támogatókat és előfizetőket. A *Munka* vörös plakátján ábrázolt építő munkások kis szobám faláról letekintve nem egyszer láttak izgottan, amint remegő kézzel lehántottam anyám titokban küldött gondos csomagjairól a kötést.

A kor kavargó és homályos életérzéseivel, az „izmusokkal” is itt kerültem össze. Arról az asztalról irtam apámnak vad leveleket, melyekben egyáltalán nem használtam nagybetűt és ami miatt viharos családi háborúba keveredtem. A kisbetű forradalmi általánosításában annyira következetesen haladtam, hogy még a levelek megcímzésénél is száműztem a nagybetűt. Előbb csak a zürichi posta hozta vissza leveleimet, valamelyik konzervatív svájci tisztviselő jóvoltából, azzal a személyes szabadságomat sértő megjegyzéssel, hogy a német orthográfia a levél-címzés e módját nem ismeri és így a posta sem fogadhatja el. Ez még csak hagyján. De legközelebb a nemzetközi vasutjárat postakocsijába bedobott levelem hazulról érkezett vissza, apám ama szigorú megjegyzésével, hogy egyrészt tisztességes polgári mivoltára, másrészt nevelésemre — ügylatszük hiába pazarolt — áldozataira való tekintettel, a leghatározottabban visszautasítja neveletlen és tiszteletlen inzultusomat, mely őt nagybetűket nélkülöző leveleimmel, de különösen nagy betű nélküli címzési módommal érte.

Mint később értesültem, leveleim fölött mord családi tanács itékezett, de persze ők akkor még mitsem tudtak ott a Nyul uccában ama bizonyos „Dada” nevezetű irányzatról és annak zürichi vonatkozású dokumentumairól, miket Hans Arpot idézve Bálint György emlegetett nemrég a huszéves „Dada”-ról írott cikkében.

„Ezennel kijelentem, — írja Hans Arp emlékezéseiben, — hogy Tristan Tzara találta ki a „dada” szót 1916 február 8.-án este hat órakor. Jelen voltam tizenkét gyermekemmel, amikor Tzara először mondta ki ezt a szót, mely jogos lelkesedést váltott ki belőlünk. Ez a zürichi „Terras” kávéházban történt és egyik orrlükamban kalácsot viseltem. Meggyőződésem, hogy ennek a szónak nincs semmi értelme és hogy csak a hülyék és a spanyol tanárok törődnek dátumokkal.”

Nos, Tristan Tzara azóta, egykori dadaista fegyvertársa, Louis Aragon társaságában a párizsi *Ce Soir*-nak lett bátorságban még mindig követésre méltóan ifjú, de határozott és komoly arcélú szellemi vezéralakja. Ami pedig a spanyol tanárokat illeti, azokat — amint azt az egyik Bahnhof-strassei iskolában rendezett spanyol kiállítás is bizonyítja a mai zürichiek előtt, — mórok, olaszok, németek saját országukban irtják rendre, tanítványaikkal együtt.

Zürich fölött az ég legalább oly kék, mint az Adria vagy az aegai tenger felett. És sehol sem édesebb a csavargás, mint Zürichben. Ha akarod hegyen, ha akarod erdőben. Ha akarod, néhány perc múlva messzi kint a tavon gyönyörködhetsz a sirályok keringésében. Modern épülettömbök között csodálhatod a vas, a beton és az üveg hármas hangzatát. Vagy, ha akarod, ódon patriciusi levegőt árasztó városnegyedekben, a múlt lehet szivhatod magadba, a polgárság forradalmi születésének történelmi levegőjét.

Én a magam részéről egy percre az utóbbinál is távolabbat választok és kalaplengetve üdvözöllek németek hatalmas császára, Nagy Károly!

A súlyos Grossmünster tornya oldalában még mindig oly méltóság-teljesen ülsz szoborra keményült létedben, mint ezerkétszáz évvel ezelőtt, amikor állítólag olasz mesterek szobrod kifaragták, vagy mint tiz esztendővel ennek előtte, mikor megismerkedtünk és amikor éppúgy mosolyra ingerelt már, hogy vannak még, akik tisztelettel tekintenek reád, hatalmas császár emléke, mert akaratodon kívül egy világbirodalmat örököltél, irányítottál és növeltél, mint ma, amikor e szabadságra vágyó kor gyermekei egy új, de elvetélt nagykárolyi gondolat veszélyes, de mulatságos kapaszkodását szemlélhetik.

A Grossmünster előtti tér csendes, mint akvárium mélye. Zwingli templomából méla orgonabugás hallszik, hogy csakhamar profán nangu-
latok juttassák eszünkbe a mát.

A Limmat innenső partján a garni-szállók girbe-görbe, színes uccá-
jában, akár csak a prágai Ujváros sikátoraiban, már délben megszólal
a harmonika hangja és felcsattan a szertelen, oda nem illő zenebona. A
józan svájci polgár pedig lefüggönyözött kocsmá ablakok mögött költi
az aranyvalutát barna, vagy világos sörre, különböző, csöppet sem szép,
de testes pincérlányok kétes társaságában.

¶Szól a harmonika és folyik a sör, egészen bajor módra, akárcsak
fent a Rajnán és a bódeni tó partjain túl Bajorországban. A zürichi
polgárnak ez a sörözés minden köze és kapcsolata Németországhoz, mit
szíve mélyéből, talán már Nagy Károly óta, utál.

A svájci sose fogja azt mondani, hogy: „Én német vagyok“, hanem
a mellére üt és azt mondja: „Én svájci vagyok.“ Ezt hajlandó akár né-
metül, akár olaszul, akár franciául elismételni. A zürichi polgár féltés-
sel restaurálja, ápolja, őrzi a Nagy Károly időrágta ülőszobrá, de a
„nagy német“, a „nagykárolyi“ világbirodalom eszméjéből és eszmetér-
jesztéséből nem kér. Nem túlzás, hiszen alaposan ismerem a zürichie-
ket, de a svájci német gyűlöli Németországot, féltékenyen és dühösen,
szenvedélyesen és ravaszul. Elvégre önállóságáról és a demokráciáról
van szó, függetlenségről és szabadságról.

Ahogy igaz, hogy a párizsi munkás, mihelyt veszélyben forog napi
félliteres vörösbor adagja, menten ribilliót csap, úgy igaz az is, hogy
a svájci polgár képes fegyvert ragadni, ha elveszik tőle a szavazás jo-
gát, ami csendes életében a nélkülözhetetlen izgalmat és ennek követ-
keztében a szórakozást jelenti számára. A svájci évszázadok óta szavaz.
Egyforma idegességgel, ha arról van szó, hogy háborúban vegyen-e részt
vagy sem, vagy ha a tej árának csökkentéséről vagy éppen növeléséről
kell döntenie.

Ezért nem jut előre az ugynevezett *Front*, a német nemzeti-szoci-
alizmus svájci „él“-csapata. A *Front* kiverhette Zürichből Erika Mann,
Thomas Mann leányának színházát, a *Pfeffermühlet*, lezsidózhatta az
ósi német patricius család zseniális gyermekét, terjeszthetett zsidógú-
nyoló rémnyomtatványokat az augusztusi cionista világkongresszus nap-
jaiban, de a zürichi, a svájci polgár agyát nem zavarhatják meg a jelsza-
vak.

A svájci polgár felé titokban, kúszva, fenyegetően, más, súlyosabb
veszedelmek közelednek.

Igen, a dolgok megváltoztak, de azért Svájcban „még“, „egyelő-
re“ rend van, de a „rend“, mint mindenütt Európaszerte, itt is benső osz-
lásnak indult. A luzerni, a nauenburgi klerikális központok mélyéről
nemcsak ózondus párát sodor elő az időjárás, hanem az ősi gyökerű
svájci reakció fenyegető, sötét fellegeit is. A katolicizmus és az euró-
pai szerep nevében az „új rendiség“ megolajozott gondolata siklik ra-
vaszul a berni minisztériumi irodákból a svájci köztudat felé. Seipel,
Dollfuss és Schuschnigg példája hevíti Mottát s a szelíd állam többi ír-
nyitójának fejét s a tévhit, hogy az egymás felé sistergő európai ellen-
tettek között — mint Ausztria, — Svájc is csak Olaszország és Német-
ország között, a Róma-Berlin tengelyen helyezkedhetik. Ez a méreg szó-
székről és sajtóból lopakodik a demokratikus múltú Svájc szíve felé,
hogy, mint egykor Zwingli idejében, két részre tépje a köztársaság né-
pét, melynek nagyobbik része kétségtelenül ezuttal is a haladás mellett,
a szabadságjogok s a munkásszervezetek sérthetlensége mellett száll

sikra.

A *Front*-ot eintézi a csendrendelet, mely nem, hogy autók tapintatlan túlkölését nem tűri meg büntetlenül a csendes uccák álmodozó csendjében, de a tejfelesszajú fiatal emberek illetlen politikai orditózását is kész elnémitani. A Frontizmus kispolgári divat, mely oly röpkén érinti csak a zaklatott lelkeket, mint valaha a békétlen írók és művészek „Dadá“-ja. A Fronttal a gyári füstbe burkolt borongós Aussen-Sihl népe — ha mérkőzésre s nem szavazásra kerülne sor, — hamar megbirkózna. De Motta és kormánya olaszbarátsága, a rossz korporációs álmom: valóság és veszély Svájc fölött, veszélyesebb, semmint Aussen-Sihl népe gondolná...

Hajónk, a csillogó fehérségű *Helvetia* ringatózva szeli a tó mélyenzöld, rengő vizét. Nem hasonlatos ez a negyedórás utazás semmilyen vágató, fenyegető, menekülésszerű tengeri hajózáshoz, parttalan távoltságok közti hányódáshoz. A víz körül partok ölelkeznek s mintha parányi tákolmányunkon végtelen gyepvel kerített fészken siklanánk. A fedélzeten friss, havasokból omló szél fut át. Parton s vizen a nép a nyárnak örvend és a vasárnapnak. A távolodó Uetliberg lombjai már már vörösbe hullnak s az égen a báránnyfelhők bukdácsolva a láthatár felé süllyednek. Küsnacht játékszerű kis kikötőjében lenge ruhájú lányok, fiúk kapaszkodnak a hajóra. Fehér kendővel integetünk utánuk, a fiatalságnak, míg a villogó hasú sirályok sikoltva csapnak a víz fölé, apró halak után.

Hegynek felkapaszkodva néptelen, vasárnapi uccákon átal, csendes tarka házacskák között jutunk el a hegyoldal barna kerítéses épületéhez, amelyben Thomas Mann lakik. Csengetünk. Feleségem önkéntelen mozdulattal rendezgeti gesztenyebarna haját, mibe a hajón a szél rakoncátlanul beleturt.

Kint ülünk a terrasszon. Lent, hol még az előbb siklottunk, a tó vize csillan s a fehér szárnyú vitorlások oldalukra dülve repülnek. Az asztal kék terítőjére sárguló tölgy levél hull, fonnyadó emléke német vitézségnek, s a barna szemű farkaskutya gazdája lábához hajtja okos fejét.

Az író felesége fiatalosan és elevenen perel a korrallal, szava vidám, de csengése vád.. Thomas Mann kissé hajlott, magas alakja, a hosszúkás kifinomodott fej, az erős orr, az izmos finom kezek, miket nyugtalan indákként futnak be olaj-kék erek, zenélő bariton hangja, megalázó egyszerűsége a rendkívüli ember jelenvalóságával töltik be a délutánt, mely röpi felettünk, mint alant a villogó, gyorsan tűnő sirályok.

Aranyszínű tea párázik a régi német porcellán csészékben, a gyümölcs az asztalon éretten kínálkozik, mint a házigazda kristályos mondatai. A csekélységségi-érzet izgató árama, mely mindig forrón előnt, ha különös próbán érzem magam magasrangú szellemi ember vagy hallgatók sokasága előtt, felenged és az ősi Tibet vagy Ceylon izeit idéző teával együtt kortyolom a szavak értelmét, a nagy lélekből áradó hőlcességét és időszerűtlen hitet. Csak megilletődöttségem nem oszlik tudatom színéről, melyhez hasonlót gyermekkoromban éreztem, ha felnőttek különös kitüntetéskép' társaságukba befogadtak.

Egy mondatot hirtelen le akarok jegyezni. Az író előbb zavartan vizsgál, azután karomra teszi könnyű kezét és szerényen mondja: „Um Gottes Willen, nur kein Interview!“ Érzem, elpirulok, feleségem is elpirul s a házigazda arcán is enyhe pir fut szét, majd hirtelen új fordulatot ad a beszélgetésnek, de bármiről is beszél, tárgya mindig és szenvedélyesen Németország, amelynek feltámadásában hisz.

Az esti szürkületben, ahogy hajónk visszafut a városba, a parti lombok hajladozva búcsuzkodnak a vasárnaptól és talán már a nyártól is. Feleségemmel összebujunk a fedélzeten és suttogva idézzük magunk elé az író alakját és a küsnachti óra telt zamatját amikor beszélt.

Ő is és mind, visszatérünk egyszer „a tett színhelyére.“ Hova is térhetett volna vissza Thomas Mann a németországi naplemente után, mint ide Svájcba. „Emberileg gondolkodni és szemlélődni — írta egyszer — anynyi, mint politikától mentesen gondolkodni és szemlélődni...“ (Betrachtungen eines Unpolitischen. 1918.). Ennek bizony majd husz esztendeje már és a világ nagy szellemei, kikben bajlátogatta agg Európánk lelkiismerete még lobog Julien Benda-tól Thomas Mannig, rendre megtértek a politikához: az alkotó szellem tevőlegességéhez, egy új átfogó magatartású emberiséghez, a humanizmushoz, melyben a szellem emberét az igazság, a jog és szabadság eszméi kötelezik új kulturharcra, lázadásra. „A lázadás szótárát egy évtizede s még régebben, mióta a tömegnyárspolgárt kellett szolgálnia, hogy ez forradalminak tűnjék önmaga előtt, gyógyithatatlanul meggyalázták, kompromittálták, gyermekessé tették“. Ezeket a sorokat Thomas Mann most megjelent folyóiratának első oldalán betüzöm ki, a hulló szürkületben.

Igen, a harcosok visszatérnek a tett színhelyére, az európai demokrácia bölcsőjéhez, hogy a menekülés lázában született új gyermeket: az emberiség totalitását elringassák..

Az esti égen fehér csillagok ragyognak. A böcklini hangulatból kilép a Grossmünster sárga reflektorfényben fürdő tornya. Ő, több az, mint Nagy Károly emléke. Zwingli Ulrich szellemét idézi, ki megszüntette a jobbagyságot, felosztotta az egyház vagyonát a szegények között, nevelt és tanított...

Közeledünk a parthoz és mondom:

Szeretnék huszonnyolc évemmel oly derülten remélni, mint Thomas Mann, oly maradéktalanul bizni egy elrontott történelemben és hinni, hogy a tóparti fák valóban csak a vasárnaptól búcsuzkodnak és nem a szabadságtól...

AZ EGYETEMI SZELEKCIÓ ÉS A SZELLEMI FEGYVERKEZÉS KÉRDÉSE A MAI EURÓPÁBAN*

Írta: KEMÉNY GÁBOR

Ereky István külföldön tanulmányozta a szelekció kérdését és már vezető szempontja is, hogy az egyes országokban az egyetemi és közszolgálati szelekció kérdését egymással való összefüggésükben vizsgálta, elárulja, hogy felismerte a kérdés fontosságát. Másik érdekessége könyvének az *összehasonlítás* szempontja. Ez tesz képessé arra, hogy meglássuk a sajátos tennivalókat és hogy a sokat hangoztatott kulturfőlény helyett jobb, ha felismerjük sajátos feladatainkat és tennivalóinkat ott is, ahol nem vagyunk elmaradva. A helyzet viszont az, hogy a kulturális építésben Magyarország igen elmaradt s Ereky szavai különösen az utódállamokhoz való viszonylatban keményen s ébresztően hatnak. És itt még az sem mentség, hogy Magyarország elvesztette a háborút, még Bulgáriában és Görögországban is kultúraemelkedést mutat ki Ereky, holott

*Ereky István: Egyetemi reform. Szeged, 1937.